

שלוש הערות

ההערות המובאות פה באות להשלים מאמרים שונים שלי שהופיעו במגדים. ההערה הראשונה היא תגובה להערותיו של נ' הלפגוט (לעיל, עמ' 103-104). שתי ההערות האחרות מתייחסות לדברים שכתבתי במגדים גיליון יד וגיליון יח-יט.

א. שרי האלפים ושבעים הזקנים

אני מודה לר' נתנאל הלפגוט על דבריו החמים ועל הסיוע שהביא לדבריי מן הפסוק בדברים "יִסֹף עליכם ככם אלף פעמים". אני מודה לו שבעתיים על הביקורת שכתב על דבריי בעניין "אנשים חכמים ונבנים ויָדְעִים". אין ספק שהצדק עמו, והפסוק במשנה תורה מכוון לנאמר בחומש הפקודים על אנשים הראויים לכך שרוח ה' תנוח עליהם. לראיות הרבות שכתב אוסיף עוד ראייה מיוסף לאחר שפתר את חלום פרעה: "ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הוֹדִיעַ אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך" (בראשית, מ"א, לח-לט). ושמא ניתן להוסיף, בבחינת 'אף על פי שאין ראייה לדבר זָכָר לדברי את דברי אליפו לאיוב: "הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה. מה ידעת ולא נָדַע תבין ולא עִמְנוּ הוא" (איוב, ט"ו, ח-ט). כלומר, חכמה, בינה ודעת קשורים לרוח הקודש ולסוד אלוה. נוכל אפוא לסכם ולומר, שמתוך שבע התכונות הדרושות לשופט (עיין רש"י דברים, א', טו) - ארבע הן בתחום המוסר האנושי. יתרו, חסיד אומות העולם שבא להתגייר, מזכיר אותן בדברו: "אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע". קל לזהותן עם ארבע תכונותיו של רעהו של יתרו, איוב, שאף הוא שופט גדול שבדורו, תם וישר ירא אלוהים וסר מרע. אך משה אינו מסתפק בכך, ומוסיף להן את רוח ה' הבאה לידי ביטוי בחכמה, בינה ודעת. בשבע תכונות אלו - מוסר אישי ורוח ה' השורה עליו - נשלם השופט. ולסיום דברינו נברך את הכותב - "בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע" (משלי, י"ד, לג).

ב. הערת השלמה למבוא למאמרו של ח' חפץ על מלכות פרס ומדי

במאמרנו הנזכר (מגדים יד, סיוון תשנ"א, עמ' 47-77) עסקנו בעמדתם של מלומדים מן הדורות האחרונים בעניין הסתירה הקיימת בין הכרונולוגיה של חז"ל על התקופה הפרסית לזו המקובלת על המדע היום. השגנו שם בצורה קשה על דבריו של ד"ר מרדכי ברויאר במאמרו 'הוראת הסטוריה ואמונת חכמים' (שמעתין 36-37, תשל"ג), שדחה מכול

וכול את הכרונולוגיה של חז"ל. הערתנו כאן מתייחסת להשגותינו על דבריו. במאמרנו (שם, בעמ' 70) הזכרנו את הראיה שמביא ברויאר משתיקתו של ר' יצחק אייזיק הלוי בספרו **דורות ראשונים**, שלא יצא בשום מקום להגן על הכרונולוגיה של חז"ל בתקופה זו. ד"ר ברויאר הסיק מכך שהלוי הסכים הסכמה בשתיקה עם הכרונולוגיה המקובלת. טענו שם בין השאר, שרי"א הלוי כלל לא עסק בתקופה הפרסית (מלבד פרטים בודדים) וספרו מתחיל מניתוח התקופה ההלניסטית, וממילא אין להביא ראיה משתיקתו. בעיון נוסף בספר מצאנו שרי"א הלוי התייחס בקצרה ובהבלעה לכרונולוגיה של התקופה הפרסית. בכךך ה (דורות ראשונים, פרנקפורט, תרס"א, מהדו"צ ירושלים, תשכ"ז, דף פז) מנה את סדר המלכים כורש, אחשורוש ודריוש כפי שנמנו בכרונולוגיה של חז"ל ושלא על-פי סדרם בכרונולוגיה הכללית.

עם זאת נציין, שממאמר שנמצא במחברותיו של המחבר והודפס לאחר מותו (ועל דבר מגילת אסתר, דורות ראשונים - תקופת המקרא, ירושלים תרצ"ט), עולה לכאורה הסכמה עם כמה יסודות בכרונולוגיה הכללית ובעיקר עם זיהוי אחשורוש עם Xerxes וארתחשסתא עם Artaxerxes (שם, עמ' 262) וכן משמע מדבריו שבין סיפור המגילה לתקופת אנשי כנסת הגדולה עבר לפחות דור. וייתכן שחזר בו. אך לא ברור מהיכן להיכן. צריך עיון בשיטתו.

ג. הערת השלמה למאמר 'מגילת בת-שבע'

במאמרנו **במגדים** יח"ט (שבט תשנ"ג, עמ' 67-167) הלכנו בעקבות השיטה בחז"ל שאוריה היה מורד במלכות ובת-שבע לא הייתה אשת איש. עם זאת טענו בתוקף שאין לפסול על הסף את הדעות שבת-שבע הייתה אשת איש כל עוד אין הופכות את דוד למלך מושחת המחזיק בחטאו וכל עוד הן מוצאות את הפתרון לסתירה בין חטאו לבין השיפוט המקראי עליו בתחום הווידוי, עזיבת החטא והתשובה. עשינו מאמץ להביא לכך מקורות רבים בחז"ל ובמפרשים. אך שני מקורות חשובים נשטמו ממאמרנו ונביא אותם כאן:

1. מדרש שוחר טוב לתהילים פרק ג':

"ה' מה רבו צרי'. כתוב 'ואת הכבשה ישלם ארבעתים'. אמר ר' יהודה בר חנינא. אמר ליה הקב"ה לדוד - אתה ניאפת אחת, שש עשרה ניאפות יבואו לך. שש עשרה נרצחות יבואו לך. ארבעתיים ארבעה על ארבעה".

2. תשובת ר' יהודה ב"ר נתן ("הנביא") חתנו של רש"י:

"ודע באמת שכל גזר דינו של שאול נתחתם, שלא נמשכה מלכותו ועוונו היה נכתם, ונקרע גזר דינו של דוד ולא עלה בכף מאזנים, ואע"פ שגדול חטאו בענין **בת-שבע כפלי כפליים, ואע"פ שרבותי' ז"ל הפכו לזכות משפטו, שכרם הרבה אבל אין מקרא יוצא מדי פשוטו, ומפני מה זכה שנמחל לו ושואל מת במעלו, ואע"פ שלא הקל אלא בדבר עמלק, להיות משרש אחריהם ולא להיות בדברי הנביא חולק, גם שמואל צעק עליו כל הלילה, ולא נענה והשם אל תפלתו לא פנה,**

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

אלא שאול לא הודה כדרך המתוודים אלא בא בעקיפין ואחר דרך בים וחמד בדבר לצון, ואמי כי חמל על מיטב הצאן, חייב העם הנגדר וזיכה עצמו כמתהלך בתומו, על זה הקפיד עליו השם, ללמדך כמה קשה בעיניו עוון החוטא ואין מכיר את עווניו, ומראה עצמו כמי שאינו חוטא מפני היותו מתפטה, אבל דוד השלם תכף שהוכיחו נתן הנביא והמשיל משל העשיר וההלך, הודה ולא בוש ואם הוא רך ומשוח מלך ולא מצא עקיפין ועלה אל נגד זקני עמי וזקני פתח ואמר חטאתי לה', ראה מה השיב לו נתן על ההודאה ועל התמימות, גם ה' העביר חטאתך לא תמות¹.

והערה נוספת למאמר הזה :

בפרק א מחלקו הראשון של המאמר ("אשה רוחצת מעל הגג") עסקנו בשאלה האם היה אוריה החתי יהודי או גר. אחד מקוראינו, חנן גפני מירושלים, הפנה אותנו לדברי הרשב"ץ (שו"ת הרשב"ץ, חלק ג, תשובה צז), הדן בכך לאור הגמרא בקידושין ואינו מכריע בשאלה. (אנו נטינו לאפשרות שאוריה היה גר, והעלינו אפשרות שדוד לא הכיר בגיוו מאחר שלא קיבלו גרים בימיו, ולכן הורה לעצמו היתר בבת-שבע).

¹ תשובות חכמי פרובינציא, חלק א, סי' ע"א, מהדורת אברהם סופר, ירושלים, תשכ"ז עמ' 247. אף שבמאמרנו הלכנו בשיטתו של רבי יונתן בגמרא וריב"ן דחה אותה, מכל מקום דבריו הם סיוע לדברינו בפרק "מודה ועוזב" (עמ' 75-95). ואף שמפרשים נוספים הזכירו סברה זו, ריב"ן נראה לנו ברור מכלם.

בגישה לדברי חז"ל מהווה שיטתו סיוע לדבריהם של אליעזר מרגליות (החייבים במקרא וזכאים בתלמוד ובמדרשים, לונדון, תשי"ט) והרב יששכר יעקבסון (הבעיות בהערכת אישיותו של דוד, מאסף לענייני חינוך והוראה, תשט"ז), שהבינו שאכן מטרת חז"ל הייתה להפך בזכותו של דוד ולא ללמדנו מקרא (וראיה זו לא הובאה בדבריהם). אנו כאמור בחרנו בדרך שונה לחלוטין.